

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Scholenpanels Burgerschap: Burgerschap meten

Coopmans, M.; Hoek, L.; Geboers, E.; Dijkstra, A.B.

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Alliantie Burgerschap

License

Unspecified

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Coopmans, M., Hoek, L., Geboers, E., & Dijkstra, A. B. (2019). Scholenpanels Burgerschap: Burgerschap meten. In *Alliantie Burgerschap: Magazine over de stand van het burgerschapsonderwijs in Nederland* (pp. 14-17). Alliantie Burgerschap. <http://socialekwaliteitonderwijs.nl/wp-content/uploads/2016/02/Alliantie-Burgerschap-Magazine-1.pdf>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SCHOLENPANELS BURGERSCHAP:

BURGERSCHAP METEN

Manja Coopmans, Lianne Hoek, Ellen Geboers & Anne Bert Dijkstra, Universiteit van Amsterdam

OVER DE SCHOLENPANELS BURGERSCHAP

Scholen die meedoen aan de Scholenpanels Burgerschap (SPB) brengen in kaart wat hun leerlingen weten, kunnen en vinden op het terrein van burgerschap. De SPB is een van de activiteiten van de Alliantie Burgerschap in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam. De metingen worden sinds ongeveer tien jaar uitgevoerd¹. Deze rapportage gaat over scholen die in de periode 2014 tot 2018 hebben deelgenomen aan de tweede fase van de Alliantie Burgerschap. De burgerschapscompetenties worden gemeten bij leerlingen in groep 7 en 8 in het primair onderwijs en leerlingen uit leerjaar 1, 2 en 3 in het voortgezet onderwijs.

Met behulp van het online meetinstrument Burger-schap Meten (burgerschapmeten.nl) beantwoordden leerlingen een reeks vragen die onder meer inzicht geven in hun kennis, houdingen en vaardigheden op het terrein van burgerschap. Het gaat hierbij om hoe zij met verschillende, algemene en vaak voorkomende situaties ('taken') zouden omgaan, namelijk: democratisch handelen, maatschappelijk verantwoord handelen, omgaan met verschillen (zoals sociale, culturele, religieuze) en omgaan met conflicten.

Tabel 1

Schooljaar	Deelnemende klassen	Longitudinale meting
2014/2015	po: groep 7 + 8 vo: leerjaar 1 + 3	po-cohort 1: groep 7; vo-cohort 1: leerjaar 1
2015/2016	po: groep 7 + 8 vo: leerjaar 2 po + vo: schoolkenmerkenmeting	po-cohort 1: groep 8; po-cohort 2: groep 7; vo-cohort 1: leerjaar 2
2016/2017	po: groep 7 + 8 vo: leerjaar 1 + 3	po-cohort 2: groep 8; po-cohort 3: groep 7; vo-cohort 1: leerjaar 3; vo-cohort 2: leerjaar 1
2017/2018	po: groep 7 + 8 vo: leerjaar 2	po-cohort 3: groep 8; po-cohort 4: groep 7; vo-cohort 2: leerjaar 2

¹ Ook tijdens de eerste fase van de Alliantie Burgerschap (2007-2010) namen scholen deel aan de SPB-metingen. Daarnaast vonden metingen plaats op scholen in andere onderzoeken (onder andere COOLS-18). Voor de resultaten uit de eerste fase, zie Peschar e.a. (2010).

De metingen zijn longitudinaal van opzet: leerlingen werden gevolgd van groep 7 naar groep 8 in het primair onderwijs, en van leerjaar 1 naar leerjaar 2 naar leerjaar 3 in het voortgezet onderwijs. Op deze manier ontstonden verschillende cohorten. Tijdens de tweede meting zijn ook vragen gesteld aan leraren, teamleiders en schoolleiders over vier aspecten van het burgerschapsonderwijs op hun school: schoolbeleid, ontwikkelingen en hulpmiddelen, het onderwijsaanbod en de schoolcultuur (Tabel 1).

WAAROM METEN WE BURGERSCHAPSUITKOMSTEN VAN LEERLINGEN?

De SPB-metingen dienen meerdere doelen. Zo maken de metingen 'opbrengstgericht' werken aan burgerschapsonderwijs mogelijk, waarbij inzicht in wat leerlingen kennen en kunnen benut kan worden, bijvoorbeeld bij het bepalen van leerdoelen en bij de invulling van het onderwijs. Scholen krijgen ook een beeld van waar ze in vergelijking met andere scholen 'staan'. Daarvoor worden telkens vergelijkingen gemaakt met de burgerschapscompetenties van leerlingen op andere scholen, en met de burgerschapscompetenties van de eigen leerlingen op eerdere

momenten. Op deze manier maken de SPB-metingen de ontwikkeling die leerlingen en scholen doormaken inzichtelijk. Dit vormt input voor de evaluatie en verdere ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs. Ook dragen de SPB-metingen bij aan het inzicht in de stand van zaken van burgerschapsuitkomsten en de ontwikkeling daarvan (momentopnamen, trends) in het basis- en voortgezet onderwijs in Nederland, waarover vaak weinig kennis beschikbaar is.

WIE DOEN MEE AAN DE SCHOLENPANELS BURGERSCHAP?

Vanuit de Alliantie Burgerschap namen in de tweede fase zo'n vijftig scholen deel aan de SPB-metingen, zowel uit het basis- als voortgezet onderwijs (waarvan de laatste in panels van vmbo en havo/vwo-scholen). Het gaat in de eerste meting om circa 6.000 leerlingen; in de tweede en derde meting om circa 4.000 leerlingen; en in de vierde meting om ruim 3.000 leerlingen. Voor elke meting geldt dat ongeveer driekwart van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs kwam, en een kwart uit het basisonderwijs².

HOE STAAT HET MET DE BURGERSCHAPSCOMPETENTIES VAN LEERLINGEN IN NEDERLAND?

De SPB-metingen geven inzicht in de ontwikkeling die de burgerschapscompetenties van leerlingen in de afgelopen jaren hebben doorgemaakt. Zo zijn er verschillen tussen leerlingen met verschillende kenmerken, verschillen tussen leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs, en verschillen tussen leerlingen in verschillende jaren. In de trendgrafieken zijn deze ontwikkelingen inzichtelijk gemaakt.

Wat zijn de verschillen tussen leerlingen?

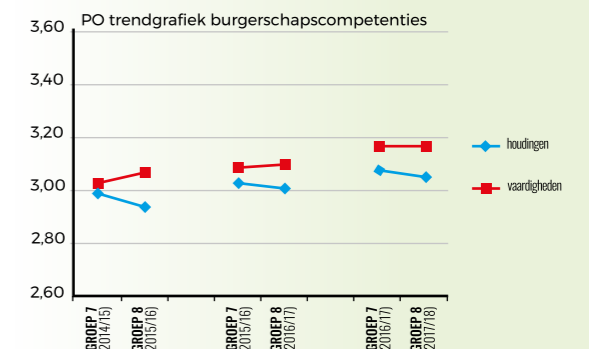
Leerlingen verschillen onderling in hun (gemiddelde) burgerschapscompetenties. Zo scoren meisjes op zowel burgerschapskennis als op de andere competenties hoger dan jongens. Ook tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond zien we een verschil: leerlingen waarvan beide ouders in Nederland zijn geboren behalen lagere scores op burgerschaps-houdingen en -vaardigheden dan leerlingen waarvan

één of beide ouders in het buitenland is/zijn geboren. Op kennis scores leerlingen zonder migratie-achtergrond hoger. Ook zijn er verschillen tussen leerlingen die op het vmbo naar school gaan en leerlingen in havo en vwo. Zo zijn burgerschapskennis en burgerschapscompetenties over het algemeen iets hoger onder havo- en vwo-leerlingen dan onder vmbo-leerlingen. Wat daarnaast opvalt is dat onder vmbo-leerlingen een sterkere stijging op burgerschapskennis plaatsvindt dan onder havo- en vwo-leerlingen.

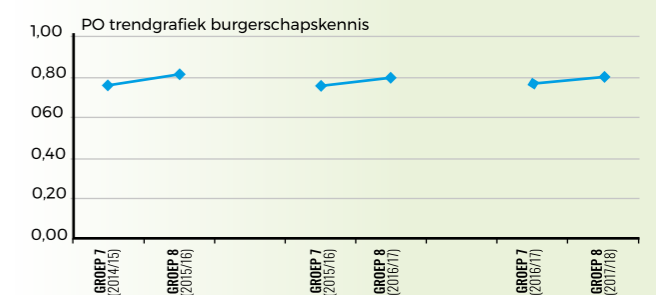
Algemene trends in de ontwikkeling van burgerschapscompetenties in basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Vergelijking tussen de uitkomsten van de metingen van burgerschapscompetenties van leerlingen in 2014 en 2018, laat zien dat de burgerschapsvaardigheden en -houdingen (Figuur 1) van leerlingen uit groep 8 in 2018 hoger zijn dan vier jaar daarvoor. Voor burgerschapskennis (Figuur 2) blijkt er weinig verschil te zijn.

Figuur 1

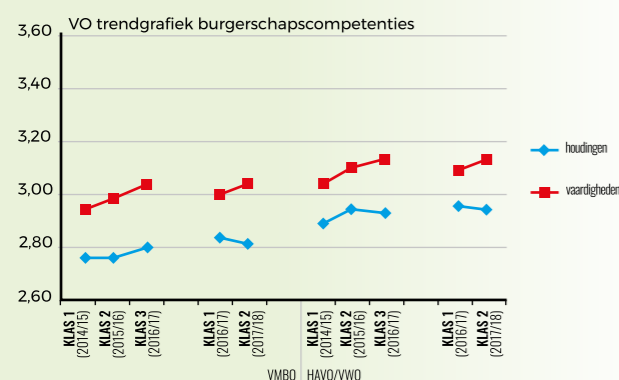
Figuur 2

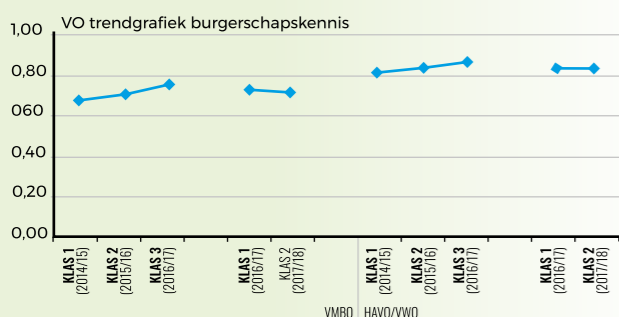
² Voor deze aantallen zijn alleen leerlingen uit het reguliere onderwijs meegenomen die minimaal één valide waarde hadden op de gemeten schaalcores en deel uitmaakten van de beoogde doelgroep. Voor meer gedetailleerde informatie en beschrijvingen van de datasets verwijzen we naar het eindrapport (Coopmans & Dijkstra, 2019).

Over het algemeen scoren leerlingen in het eerste leerjaar van het voortgezet onderwijs in de meest recente meting, net zoals de leerlingen uit groep 8, hoger op burgerschapsvaardigheden en -houdingen dan leerlingen in het eerste leerjaar in 2014 (Figuur 3). Ook de scores op burgerschapskennis blijven voor leerlingen in leerjaar 1 nagenoeg gelijk (Figuur 4), al lijkt zich in 2017 een lichte stijging voor te doen onder vmbo-leerlingen.

Figuur 3

Figuur 4

Het beeld zoals we dat zien aan de start van het voortgezet onderwijs lijkt dus grotendeels overeen te komen met dat aan het einde van de basisschool.

INRICHTING BURGERSCHAPS-ONDERWIJS OP SCHOLEN

Om een beeld te krijgen van de manier waarop scholen het burgerschapsonderwijs inrichten, zijn daarover in 2016 vragenlijstgegevens verzameld. Deze vragenlijst is ingevuld door ruim tachtig schoolleiders en teamleiders en circa vierhonderd leraren afkomstig van ruim vijftig scholen (waarvan circa de helft basis-

onderwijs en de helft voortgezet onderwijs). Om een indruk te geven van het beeld dat naar voren komt, zoomen we in op een selectie van schoolkenmerken (Tabel 2).

Aandacht voor sociale doelen

Scholen die meedoen aan de Alliantie Burgerschap besteden redelijk veel (ruim boven het gemiddelde van de schaal) aandacht aan doelen op het sociale domein, zoals het bevorderen van maatschappelijke betrokkenheid, het bevorderen van integratie in de samenleving, en het leren om conflicten op een goede manier op te lossen. Basisscholen doen dit meer dan scholen voor voortgezet onderwijs.

Iets vergelijkbaars geldt voor het onderwijsbeleid rondom burgerschap. Hierbij valt te denken aan in hoeverre concrete leerdoelen voor burgerschapsvorming zijn vastgelegd en in hoeverre er door leraren op school gelijk wordt gedacht over het burgerschapsonderwijs.

Stimuleren activiteiten rondom burgerschap

Scholen in het voortgezet onderwijs zijn, weinig verbazingwekkend, meer dan basisscholen bezig met het stimuleren van leerlingen om deel te nemen aan activiteiten zoals stemmen voor klassenvertegenwoordigers, deelnemen aan een internationale reis of uitwisseling, of het volgen van een maatschappelijke stage. Dit doen scholen bijvoorbeeld door het belang van deze activiteiten met leerlingen en/of ouders te bespreken. Overigens zijn de scores niet heel hoog: middelbare scholen geven aan dit gemiddeld genomen 'soms' te doen.

Discussie in de klas

Om een beeld te krijgen van de ruimte die er is voor discussie in de klas, is aan leraren gevraagd in hoeverre bepaalde situaties voorkomen in lessen die gaan over politiek of de samenleving. Voorbeelden van situaties zijn 'als leerlingen het met mij oneens zijn, dan vind ik dat prima', of 'ik moedig leerlingen aan om met mensen te praten die een andere mening hebben'. Scholen voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs scoren hierop grotendeels gelijk: beide groepen doen dit gemiddeld genomen relatief vaak.

Leerling-leraar-relaties

Op zowel basisscholen als middelbare scholen oordeelt de school (zeer) positief over de relaties tussen leerlingen en leraren. Hiervoor is aan schoolleiders,

Tabel 2

Elementen burgerschapsonderwijs	Primair onderwijs Gemiddelde (standaardafwijking)	Voortgezet onderwijs Gemiddelde (standaardafwijking)
Sociale onderwijsdoelen (0-3)	1.93(.32)	1.69(.22)
Financiële middelen voor burgerschapsonderwijs (0-1)		
· Financiële middelen beschikbaar	0.15	0.12
· Weinig/onvoldoende mogelijkheden	0.30	0.11
· Meer financiële middelen nodig	0.24	0.42
Samenwerken met andere organisaties (0-9) Voorbeelditem: 'In welke mate werkt uw school samen met de gemeente?'	0.92(.72)	0.72(1.06)
Stimuleren activiteiten burgerschap (0-4) Voorbeelditem: 'Met voorlichting(savonden) probeert onze school leerlingen te stimuleren om deel te nemen aan burgerschapsactiviteiten.'	1.65(.53)	2.07(.26)
Ruimte voor discussie in de klas (0-4) Voorbeelditem: 'Als u in uw lessen onderwerpen uit de politiek of samenleving behandelt, hoe vaak moedigt u leerlingen dan aan om te praten met mensen die een andere mening hebben?'	2.84(.29)	2.69(.29)
Leraar-leerling-relatie (0-4) Voorbeelditem: 'Leraren zijn altijd bereid om leerlingen te helpen.'	3.28(.34)	3.03(.31)

teamleiders en leraren gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met uitspraken als 'leraren nemen leerlingen zoals zij zijn' en 'leraren en leerlingen vertrouwen elkaar'. Over het algemeen zijn scholen het hiermee (zeer) eens.

BURGERSCHAPSONDERWIJS EN BURGERSCHAPSCOMPETENTIES

In het onderzoek is ook aandacht voor de vraag wat de kenmerken zijn van scholen waar de leerlingen relatief goede burgerschapscompetenties laten zien. Daarbij spelen ook andere factoren een rol. Denk aan de schoolcontext (zoals de leerlingpopulatie), de thuiscontext (bijvoorbeeld in hoeverre zijn ouders bezig met dit onderwerp) en leerlingkenmerken (zoals eerdere kennis over het onderwerp). De volledige resultaten zijn te vinden in het eindrapport³.

De navolgende gegevens bieden een globale indruk daarvan, en zijn gebaseerd op de burgerschapscompetenties van leerlingen uit groep 7, 8 en leerjaar 3, zoals die op één moment, in schooljaar 2016/17, gemeenten zijn⁴.

Als wordt gecontroleerd voor de samenhang van burgerschapscompetenties en geslacht en de etnische achtergrond van de leerling, het onderwijstype (vo), de denominatie van de school en het aantal leerlingen met een migratieachtergrond, komen de volgende factoren naar voren:

- Leerlingen uit zowel groep 7 en 8, als uit leerjaar 3, scoren gemiddeld hoger op burgerschapskennis en burgerschapsvaardigheden op scholen die over voldoende financiële middelen beschikken.
- Leerlingen uit groep 7 en 8 scoren gemiddeld hoger op burgerschapskennis op scholen die meer samenwerken met andere organisaties.
- Leerlingen uit groep 7 en 8 scoren gemiddeld hoger op burgerschapskennis op scholen waar meer ruimte is voor discussie in de klas.
- Leerlingen uit leerjaar 3 scoren gemiddeld hoger op burgerschapsvaardigheden op scholen waar leraren positiever oordelen over leraar-leerling-relaties.

³ Zie Coopmans & Dijkstra (2019).

⁴ Het gaat hier om iets meer dan 1.100 leerlingen in het primair onderwijs, en iets minder dan 2000 leerjaar 3 leerlingen uit het voortgezet onderwijs.